

МОДЕЛЬ ПОЕТАПНОГО ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У СИТУАЦІЯХ РИЗИКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

MODEL OF STEP-BY-STEP FORMATION OF DECISION-MAKING SKILLS IN RISK SITUATIONS: THEORETICAL AND PRACTICAL EXPERIENCE

У статті представлено модель поетапного формування навичок прийняття рішень у ситуаціях ризику, розроблену на основі теоретичного аналізу сучасної наукової літератури. Висвітлено основні показники та критерії, що впливають на ефективність розвитку цих навичок, зокрема рівень усвідомленості, адаптивні можливості та психологічну стійкість. У дослідженні пропонується структура навчального процесу, поділена на два основні етапи: теоретичний, що охоплює когнітивний компонент та опрацювання алгоритмів дій, і практичний, де набуті навички відшліфовуються до автоматизму в умовах реального або змодельованого стресу.

Автор розглядає усвідомленість як один із ключових чинників, що визначають здатність до правильного прийняття рішень у ризикових ситуаціях. Аналізуються три рівні усвідомленості (глибока несвідомість, звичайна несвідомість і повна усвідомленість) та їхній вплив на поведінкові реакції. Детально описано методи, що сприяють формуванню усвідомлених дій: постановка цілей, дотримання чітких правил, поетапне планування та інтроспекція. Практичний досвід підтверджує, що систематичний підхід до навчання сприяє розвитку психологічної стійкості та адаптивності, необхідних для ефективного виконання завдань у небезпечних умовах.

Детально аналізуються показники та критерії ефективного формування навичок, такі як рівень усвідомленості, психологічна стійкість та адаптивні можливості. Розглядається вплив рівнів усвідомленості на процес прийняття рішень, зокрема на здатність контролювати емоційні реакції та фокусувати увагу на ключових аспектах ситуації. Автор описує методи, які сприяють підвищенню усвідомленості дій: постановка цілей, виконання завдань за чіткими правилами, поетапне планування та інтроспекція.

Запропонована модель може бути корисною для вдосконалення програм підготовки офіцерів та інших фахівців, діяльність яких пов'язана з високим ризиком, забезпечуючи зниження помилок і підвищення ефективності прийняття рішень.

Ключові слова: прийняття рішень, ситуації ризику, усвідомленість, психологічна стійкість, ризик, рівень свідомості.

The article presents a model of the step-by-step formation of decision-making skills in risk situations, developed on the basis of a theoretical analysis of modern scientific literature. The main indicators and criteria affecting the effectiveness of the development of these skills are highlighted, in particular the level of awareness, adaptive capabilities and psychological stability. The study proposes a structure of the educational process, divided into two main stages: theoretical, covering the cognitive component and the development of action algorithms, and practical, where the acquired skills are polished to automaticity in conditions of real or simulated stress.

The author considers awareness as one of the key factors determining the ability to make the right decisions in risky situations. Three levels of awareness (deep unconsciousness, ordinary unconsciousness, and full awareness) and their influence on behavioral responses are analyzed. It also describes in detail methods that contribute to the formation of conscious actions: setting goals, following clear rules, step-by-step planning and introspection. Practical experience confirms that a systematic approach to training contributes to the development of psychological stability and adaptability necessary for effective performance of tasks in dangerous conditions.

The article analyzes in detail the indicators and criteria of effective skill formation, such as the level of awareness, psychological stability and adaptive capabilities. The influence of levels of awareness on the decision-making process is considered, in particular on the ability to control emotional reactions and focus attention on key aspects of the situation. The author describes methods that promote awareness of actions: setting goals, performing tasks according to clear rules, step-by-step planning and introspection.

The proposed model can be useful for improving training programs for officers and other professionals whose activities are associated with high risk, ensuring a reduction in errors and an increase in decision-making efficiency.

Key words: decision-making, risk situations, awareness, psychological stability, risk, level of consciousness.

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.67.17>

Бондзик Д.М.

аспірант

Харківський національний університет внутрішніх справ

Постановка проблеми. У сучасному світі, де багато професійних сфер характеризуються високим рівнем ризику та стресу, розвиток навичок прийняття ефективних рішень є вкрай важливим. Особливе значення ця проблема має для тих, чия діяльність безпосередньо пов'язана з прийняттям швидких і обґрунтованих рішень в екстремальних умовах, таких як військові офіцери, рятувальники, медичні працівники та представники інших критичних служб. Високий рівень стресу, непередбачуваність обставин та необхідність моменталь-

ної оцінки ситуації часто створюють додаткове навантаження на психіку і впливають на ефективність та безпеку ухвалених рішень [10].

Попри велику кількість досліджень у сфері психологічної підготовки залишається відкритим питання про те, як найкраще організувати процес навчання, щоб забезпечити формування стійких навичок прийняття рішень, які будуть ефективно працювати у реальних стресових ситуаціях. Існуючі моделі навчання часто не враховують необхідність поступового переходу від теоретичних знань до практичних

умінь, які можуть бути відточені до автоматизму. Окрім того, недостатньо уваги приділяється усвідомленості як ключовому чиннику, що впливає на здатність ефективно діяти у стані високого ризику [8].

Проблема також полягає у визначенні та впровадженні оптимальної структури навчання, яка б охоплювала поетапне формування навичок. Це включає розвиток когнітивних механізмів, освоєння алгоритмів дій та інтеграцію практичних вправ, які максимально наближені до реальних ризикових ситуацій. Недостатня розробленість таких моделей підготовки створює прогалини у професійній освіті, що може мати серйозні наслідки для безпеки та ефективності дій фахівців у критичних обставинах [5].

Метою статті є розроблення та обґрунтування моделі поетапного формування навичок прийняття рішень у ситуаціях ризику, що поєднує теоретичний і практичний досвід для підвищення ефективності підготовки фахівців у високостресових умовах. Стаття спрямована на виявлення ключових показників і критеріїв, що впливають на якість прийняття рішень, зокрема усвідомленість, психологічну стійкість та адаптивність. Також дослідження має на меті продемонструвати важливість систематичного і поступового підходу до навчання, який забезпечує перехід від когнітивного розуміння до автоматизованого виконання дій з урахуванням специфіки діяльності в умовах підвищеного ризику.

Виклад основного матеріалу. На підставі теоретичного аналізу наукової літератури нами були виведено показники та критерії формування вміння прийняття рішень у ситуаціях ризику.

В основі теоретичного досвіду закладено пізнавальний компонент, формуються вміння (відпрацьовані до автоматизму), спрямовані на усвідомлене ведення дій за умов реальної ситуації ризику. Від рівня усвідомленості залежить правильне прийняття рішення у ситуаціях ризику [2].

Основним показником, що визначає формування вміння приймати рішення в ситуації ризику, на даному етапі підготовки є показник рівня свідомості [11].

Усвідомленість – це безперервне відстеження поточних переживань, тобто стан, у якому суб'єкт фокусується на переживанні теперішнього моменту, не залучаючись до думки про події минулого чи майбутнього. Це здатність свідомості до інтроспекції своєї діяльності [4].

У літературі виділяють три рівні свідомості:

- глибока несвідомість;
- звичайна несвідомість;
- повна свідомість.

Рівень 1 – це глибока несвідомість. Людина, яка перебуває на цьому рівні, може сама

страждати від болю і так само несвідомо завдавати болю іншим людям.

Рівень 2 – це звичайна несвідомість. Людина цього рівня більшу частину часу перебуває своєю свідомістю у минулих спогадах чи вибудовує картини майбутнього. Вона найчастіше діє так, наче вона живе у минулому чи майбутньому. Розум знаходиться під впливом програм із минулих століть, особистих або отриманих у спадок від роду. Але сьогодні ще більший вплив має новий вид програмування, що йде від засобів ЗМІ, від впливу колективної свідомості та системи освіти.

Рівень 3 – це повна свідомість. Перебування на цьому рівні дає людині змогу очищати свою підсвідомість. І очищати її потрібно настільки, коли взагалі неможливі занурення в такі емоції, почуття, стани, як гордість, апатія, гнів, образа, ненависть, страх, горе, заздрість, вина та ін.

Людина цього рівня вже повністю усвідомлює себе цілісно, тобто всі частини себе. Вона здатна контролювати прояви кожної з них окремо та всіх одночасно. Вона здатна легко входити в контакт із будь-яким живим об'єктом навколишнього простору, при цьому розуміючи та усвідомлюючи його глибинну суть.

Усвідомленість умінь, дій формується через:

1) формування умінь постановки мети та висування на її досягнення певних завдань. Саме через свідоме встановлення мети відбувається усвідомлення свого стану та намірів, у виробленні дій щодо ситуації, таким чином, проявляється свідомість дій;

2) виконання завдань із правилами. Саме такий спосіб дає змогу співвідносити свою поведінку відповідно до заданого правила, а отже, замислюватись про правильність своїх дій. Спочатку для вирішення завдання встановлюються чіткі правила та алгоритми дії. У міру формування умінь процес виконання завдання відбувається коротко, частина складових компонентів завдання не закладається, операції робляться в думці, без додаткової фіксації;

3) поетапне формування умінь – від простого до складного. Через формування поетапного виконання простих дій, що призводять до вміння вирішувати складні завдання;

4) формування умінь планування дій та прогнозування ситуацій, навичок самоконтролю та контролю за виконанням поставленого завдання. Той, хто навчається, повинен уміти пояснити послідовність своїх дій та умов, у яких він може застосувати дані дії;

5) уміння формулювати свої думки у мові. Виникла потреба формулювати свої наміри через спілкування є вектором, що дає змогу розібратися у ситуації та своїй ролі у ній. Комунікативне мовлення виступає як чинник, що мобілізує досвід людини;

6) поетапне виконання дій;

7) здійснення дії на думці.

Під час формування вміння необхідно розуміти, що це тривалий за часом процес, що приносить результати за постійного повторення, відпрацювання та впровадження нових поетапних форм відпрацювання.

Другий етап – практичний досвід. Саме під час отримання практичного досвіду набуваються практико-орієнтовані вміння (відпрацьовані до автоматизму).

Основними показниками, що визначають рівень формування вмінь приймати рішення в умовах ситуації ризику у офіцерів, на даному етапі підготовки є показники адаптивних можливостей та психологічної стійкості. Від рівня сформованості даних показників залежить правильне ухвалення рішення у ситуаціях ризику.

Ці етапи були закладені в основу розробленої нами моделі формування умінь приймати рішення у ситуаціях ризику.

Термін «модель» означає багатоаспектне міждисциплінарне поняття й у сучасній науці вживається у багатьох значеннях. Загалом моделлю називається форма, спеціально створена для відтворення деяких характеристик справжнього об'єкта, що підлягає пізнанню.

У психолого-педагогічній літературі під моделлю розуміються природно чи штучно створені вивчення об'єкта явища, аналогічні іншим явищам, дослідження яких складне або неможливе.

Значний внесок у дослідження методу моделювання зробила І.В. Волженцева. Вона вважає, що модель – це така система (подумки представлена або матеріальна), яка відображає або відтворює об'єкт дослідження, здатна замінювати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт [3].

До цього визначення моделі входять чотири ознаки, що характеризують моделювання як вид навчальної діяльності: модель – це подумки представлена чи матеріально реалізована система; вона відтворює або відбиває об'єкт вивчення; вона здатна замінювати об'єкт; її вивчення дає нову інформацію про об'єкт.

Найбільш загальні ознаки моделей охоплює визначення В.С. Батиргареевої: модель – це система, дослідження якої є засобом отримання інформації про іншу систему [1].

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що обговоренню проблеми моделювання в науці приділяється досить пильна увага, незважаючи на те що погляди вчених на проблему використання моделювання у навчальній діяльності значно різняться.

Модель і моделювання – два взаємопов'язані поняття, у літературі під моделюванням пропонується розуміти процес дослідження об'єктів пізнання на їх моделях чи метод пізнання.

Моделювання у різних роботах отримує такі визначення:

- метод дослідження об'єктів на їх моделях – аналогах певного фрагмента природної чи соціальної реальності;

- відтворення істотних властивостей об'єкта, що вивчається, створення його аналога та робота на ньому;

- специфічний метод пізнання, який включає побудову моделей (або вибір готових) та вивчення їх із метою отримання нових відомостей;

- навчальна дія; активний спосіб навчання;
- діяльність, що входить до структури знаково-символічної діяльності.

Незважаючи на відмінності вихідних позицій, усі автори наголошують на значимість моделювання процесу навчання.

Докладне дослідження з аналізом використання можливостей моделювання стосовно військової теорії та практики військової справи проведено Е.І. Сарафанюком. Автор називає моделювання «відомим виходом» із суперечності між гострою необхідністю мати повне та правильне уявлення про деякі процеси військової справи та обмеженими можливостями в отриманні для цього фактичного матеріалу [9].

Дослідник виділяє три основні галузі військової справи, у яких найбільш поширене та доцільне застосування моделювання: сфера військово-наукових досліджень, галузь навчання та виховання, галузь управління бойовими діями військ.

Результати аналізу наукової літератури дають змогу стверджувати, що моделювання має значний дидактичний потенціал щодо формування у майбутніх офіцерів вміння до моделювання ситуацій ризику, що вимагають прийняття рішень.

Певною мірою успішність прийняття рішень залежить від усвідомлення майбутнім офіцером змодельованої ситуації ризиків, його вміння використання не лише теоретичного досвіду, а й переважно практичного досвіду. У цьому разі він зможе побудувати алгоритм своєї подальшої діяльності адекватно виявленим небезпекам [6].

Наявність лише професійних знань та когнітивних здібностей дає змогу частково усвідомити майбутньому офіцеру деякі небезпеки екстремальних ситуацій як ризику [7].

Для всебічного вивчення професійної діяльності чи її моделей із метою їх усвідомлення та осмислення професійних знань та когнітивних здібностей мало.

Майбутній офіцер повинен володіти оптимальним рівнем психологічної стійкості та адаптивними можливостями, наявність яких дасть йому змогу за допомогою аналізу, синтезу та оцінки ситуації ризику отримати

вичерпну інформацію про неї та її суб'єктів і на цій основі прийняти оптимальне рішення у ситуації ризику.

На підставі вищевикладеного як основний спосіб формування умінь приймати рішення у ситуаціях ризику ми пропонуємо використовувати модель, представлену в табл. 1.

Розроблена модель у своїй основі містить спільну діяльність викладача та учня, спрямовану на вирішення спільних завдань розвитку вмінь у ситуації ризику. Ця діяльність спрямована на формування вмінь приймати рішення у ситуаціях ризику.

Сформованість умінь приймати рішення у ситуаціях ризику буде проявлятися через високий та середній рівні усвідомленості, прояв високого рівня адаптивних можливо-

стей, показувати високу психологічну готовність за умов реальної ситуації ризику.

Висновки. На підставі теоретичного аналізу наукової літератури було виведено показники та критерії формування вміння прийняття рішень у ситуаціях ризику: усвідомленість, адаптивні можливості, психологічна стійкість.

У ході діагностичного обстеження було з'ясовано, що у кожного з показників виявлено високий відсоток низького рівня сформованості вміння приймати рішення у ситуаціях ризику групи.

Цей факт зумовлює необхідність створення моделі, де буде закладено теоретико-методологічні основи, спрямовані на формування теоретичного та практичного досвіду в офіцерів під час прийняття рішення у ситуації ризику.

Таблиця 1

Модель формування умінь приймати рішення у ситуаціях ризику

В основі розробленої моделі закладено етапи формування вмінь приймати рішення у ситуації ризику. У методику організації структурних елементів заняття, що формують уміння приймати рішення у ситуаціях ризику, закладено стадії прийняття рішення: підготовки, прийняття та реалізації. У результаті реалізації моделі повинні бути сформовані вміння приймати рішення у ситуації ризику залежно від ознак сформованості раніше виділених показників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Батиргареева В.С. Типологія злочинців, які вчинили розбій із проникненням у житло. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2001. Вип. 5. С. 172–183.
2. Васюренко О.В. Ризик як складова економічних процесів. *Фінанси України*. 2005. № 7. С. 568.
3. Волженцева І.В., Храченко Н.В. Загальна психологія : навчальний посібник : у 2-х ч. Ч. 1. Переяслав, 2021. 359 с.
4. Мороз Р.А. Сімейні наративи як засіб організації сімейної системи та усвідомлення сімейного досвіду. *Збірник наукових праць. Психологічні науки*. Вип. 2. № 12(103). С. 129–134.
5. Миронець С.М. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації : монографія. Київ : Консультант, 2008. 232 с.
6. Мушинська О.В. Особливості структури психологічної готовності керівників економічних відділів до прийняття рішень в умовах ризику. *Актуальні проблеми психології*. 2007. Т. 7. Вип. 24. С. 208–215.
7. Озерський, І.В. Нейтралізація післятравматичного стресового розладу демобілізованих бійців АТО. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя* : збірник наукових праць. Суми : СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. С. 367–371.
8. Помиткіна Л.В. Теоретико-методологічні підходи до проблеми прийняття рішень особистістю у філософсько-психологічній спадщині. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору* : матеріали VI Міжнарод. наук.-практ. конф., 24–26 листопада 2011 р. Додаток 2 до № 3. Т. VI (31). С. 350–356.
9. Сарафанюк Е.І. Критеріальний підхід до діагностики якості загальновійськової підготовки курсантів ВВНЗ. *Науковий вісник Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича*. 2005. Вип. 262. С. 153–157.
10. Солдатов С.В. Аналіз результатів диференційно-інтегральної оцінки чинників професійного стресу. *Збірник наукових праць*. 2014. Вип. 15. С. 290–294.
11. Хомуленко Т.Б., Абсалямова Л.М. Мотиваційні, інтелектуальні та емоційні компоненти психології ризику: віковий аспект. Харків : ХНПУ, 2011.